

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗЕРНОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Б. В. Погріщук, доктор економічних наук, професор

В. І. Мельник, доктор економічних наук, доцент

Вінницький навчально-науковий інститут економіки

Тернопільського національного економічного університету

У статті обґрунтовано організаційно-економічні чинники формування конкурентного середовища у зерновому господарстві України; розглянуто сучасні організаційно-економічні особливості розвитку зернового господарства й визначено заходи підвищення конкурентоспроможності на основі реалізації кластерно-конкурентної та інноваційної моделі розвитку виробництва; розроблено пропозиції щодо вдосконалення економічної діяльності суб'єктів зернового ринку в напрямі формування конкурентного середовища як інституційної умови координації їх діяльності.

Ключові слова: конкурентне середовище, конкурентоспроможність, зернове господарство, економічна діяльність.

Постановка проблеми. Зерновиробництво має не тільки важливе соціально-економічне значення, а й політичне для розвитку національної економіки та забезпечення продовольчої безпеки держави. Зерно завжди належало до конкурентоспроможних продуктів на світовому ринку. Однією з характерних особливостей зерновиробництва є те, що один і той же продукт може використовуватись за різним призначенням. За умов реалізації всіх чинників створення конкурентного середовища господарювання через механізм регулювання внутрішньогалузевої конкуренції товаровиробник отримує можливість для прискорення впровадження інноваційних розробок та інших досягнень НТП, що сприяють підвищенню продуктивності праці на виробництві та зростанню фондів оплати праці, раціоналізації організаційних форм виробництва, зростанню обсягів виробництва високоякісної продукції тощо.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання. Проблемам науки та практики формування й розвитку зернового господарства присвятили свої дослідження В. І. Бойко, Ю. П. Воскобойнік, П. І. Гайдуцький, М. В. Гладій, Н. В. Кінах, М. Г. Лобас, І. І. Лукінов, П. М. Макаренко, В. А. Перегуда, В. Ф. Сайко, З. П. Ніколаєва, П. Т. Саблук, В. К. Савчук, І. О. Соловійов, В. К. Терещенко, А. М. Худолій, О. Г. Шпикуляк,

О. М. Шпичак, І. І. Червен та ін. Наразі потребує вирішення питання щодо виокремлення та подальшого удосконалення існуючих факторів управлінського, організаційного та технологічного спрямування з метою покращення результативності господарської діяльності шляхом формування конкурентного середовища.

Метою роботи є обґрунтування організаційно-економічних чинників формування конкурентного середовища у зерновому господарстві України. Завдання дослідження включають: розгляд сучасних особливостей розвитку зернового господарства; визначення заходів підвищення конкурентоспроможності на основі реалізації кластерно-конкурентної та інноваційної моделі розвитку виробництва; розробку пропозицій щодо вдосконалення економічної діяльності суб'єктів зернового ринку в напрямі формування конкурентного середовища як інституційної умови координації їх діяльності.

Теоретичною і методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід, нормативно-правові акти, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених.

Виклад основного матеріалу. Чинники економічного середовища, що впливають на підприємства сировинного комплексу, можуть або перешкоджати цілям, що досягаються, або надавати підприємствам можливості в досягненні цих цілей. Метою підприємств є забезпечення стійкої роботи, а внаслідок зовнішнього впливу може бути порушена стійкість функціонування. У той же час, при знаходженні в складному фінансово-економічному положенні стає проблема виживання, а стратегічні цілі тимчасово відходять на інший план. З цієї причини керівникам підприємств і менеджерам галузі необхідно звертати максимальну увагу на вплив чинників, що перешкоджають досягненню оперативних цілей. Чинники цієї групи є генератором загроз втрати конкурентних переваг [1, с.50].

В даному контексті конкурентне середовище доцільно розглядати як інституційні умови координації діяльності суб'єктів ринків, механізм формування і функціонування якого відбувається на основі створення і зміни певних інститутів. Ринкові механізми повинні врівноважувати інтереси різних суб'єктів ринку, оскільки вони представляють собою правила, що розробляються і приводяться в дію людиною.

Сутність конкурентного середовища полягає в забезпеченні механізму конкуренції, а зміст виражається в нормах і правилах функціонування підприємств в системі економічних координат [2].

Проблема трансформації аграрної економіки України в напрямі формування конкурентного середовища має велике значення з огляду на перспективи реалізації його інноваційної моделі розвитку. Аналіз співвідношення між різними його сферами свідчить про серйозні диспропорції, які порушують закономірний баланс відтворювального процесу. Сутність таких диспропорцій полягає у тому, що в Україні склалася структура агропромислового комплексу з великою питомою вагою безпосередньо сільськогосподарського виробництва, слабозвинutoю сферою переробки і високомонополізованою сферою, що постачає засоби виробництва сільському господарству.

Щодо зернопродуктового підкомплексу, то ефективність його функціонування має характеризувати не тільки ефективність безпосереднього виробництва, а й передбачати необхідність ефективної реалізації виробленої продукції. Отже, економічна ефективність зернопродуктового підкомплексу значною мірою залежить від багатьох показників і, зокрема, підвищення якості продукції на всіх стадіях її просування. Рівень ефективності виробництва зерна, зберігання й переробки значною мірою визначається ефективністю використання інвестованого капіталу, раціональним його розподілом, залученням інноваційних технологій, собівартістю продукції, прибутку й рентабельності діяльності суб'єктів господарювання.

Для зернового виробництва характерним є більший, ніж на інші галузі сільськогосподарського виробництва, вплив природних чинників. Це пов'язано перш за все з широким ареалом обробки зернових культур, територіальною роз'єднаністю виробництва зерна, нестабільністю погодних умов. У результаті дії численних природно-кліматичних чинників виробники зерна в різні роки отримують неоднакову врожайність і валові збори зернових. У роки з низькою врожайністю суттєво збільшується собівартість одиниці продукції, зменшується обсяг товарної маси зерна. Все це негативно позначається на фінансових результатах діяльності сільськогосподарських підприємств [3].

Основними виробниками зерна і надалі залишатимуться великі колективні та приватні сільськогосподарські підприємства, але значну частину продукції будуть виробляти й фермерські господарства. Внаслідок реструктуризації господарств у виробничій структурі на засадах колективно пайової та інших форм власності на землю і майно основним виробником зерна стане колективно приватний сектор з різними формами господарювання [4].

Нами вбачається потреба у розширенні меж таких виробничих структур, шляхом їх об'єднання на засадах кластеризації, оскільки таким чином активізується механізм повноцінного інвестування за рахунок власних ресурсів та створюються умови для надходження зовнішніх інвестиційних ресурсів. Кластерний підхід повністю змінює принципи реалізації державної агропромислової політики. Конкурентоспроможність агропромислового комплексу на сучасному етапі є невисокою через те, що держава не запроваджує політику кластерної структуризації економічних відносин. У свою чергу, традиційні моделі розвитку на основі використання інвестицій та факторів сільськогосподарського виробництва є мало результативними.

Для розв'язання проблеми щодо створення кластерів необхідно здійснити комплекс заходів щодо [5]:

1. Внесення змін до законодавства щодо визначення поняття «кластер».

2. Проведення інформаційної компанії серед потенційних учасників та заінтересованих осіб щодо роз'яснення конкурентних переваг кластерів в умовах перехідної та ринкової економіки.

3. Сприяння реалізації проектів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності учасників кластера.

4. Сприяння підвищенню ефективності системи підготовки кадрів професійного та безперервного навчання.

5. Використання (створення) промислових парків і технопарків в якості інфраструктури для розвитку кластерів.

6. Зниження адміністративних бар'єрів.

Реалізація кластерно-конкурентної та інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва принципово змінила б ситуацію в даній сфері.

Метою аграрних перетворень на довгострокову перспективу визначено формування високоефективної моделі аграрної економіки, яка б відповідала рівню економічно розвинутих країн, забезпечувала продовольчу і, відповідно, національну безпеку України, насичення продовольчого ринку товарами за доступними цінами для усіх верств населення, а промисловість – сировиною. Продукція, що виробляється у сільському господарстві, має бути конкурентоспроможною на внутрішньому і зовнішньому ринках збуту. Тільки за таких умов аграрний сектор може забезпечити гідний рівень життя населення України [6, с. 244].

Важливі технологічні нововведення в методах виробництва можуть значно змінювати одиничні витрати виробництва, розмір інвестицій, мінімальний ефективний розмір виробництв, викликати схильність до вертикальної інтеграції, збільшувати значення ефекту життєвого циклу товару. Час від часу підприємства пропонують ринку свої товари, користуючись новими шляхами і способами, намагаючись порушити купівельний інтерес, підштовхнути попит, диференціювати продукт і зменшити витрати на одиницю продукції.

На даний час зернове виробництво України характеризується структурною незбалансованістю, сучасні господарства на шляху розвитку й ефективного функціонування потребують фінансової, економічної і технологічної збалансованості з переробними підприємствами та обслуговуючими організаціями, що здійснюють матеріально-технічне забезпечення.

Багатовекторний характер розвитку зернового господарства України спрямований на удосконалення регіонального розміщення зернових культур, істотне підвищення урожайності та якості зерна, зниження виробничих витрат, створення умов для його конкурентоспроможного виробництва [7, с. 24].

Практика свідчить, що зерно як ринковий продукт постійно зберігає і навіть нарощує своє валютне наповнення. Необхідно на рівні держави і регіонів визначати напрями продовольчої політики, яка завжди орієнтується на внутрішній та зовнішній ринки. Досить важливо визначитися з основними каналами реалізації продукції та можливостями фінансового відшкодування витрат. В умовах розвитку ринкових відносин, функціонування різних форм власності, джерел і рівня фінансування провідну роль відіграють переваги, отримані в результаті впро-

вадження інновацій. Відмінності у ресурсах, якими володіють підприємства зернопродуктового підкомплексу, формують основу для диференціації їх інноваційного потенціалу, що створює труднощі при розробленні інноваційної політики.

Передумовою формування зернопродуктового підкомплексу є те, що сукупність процесів виробництва, заготівлі, транспортування, переробки зерна переростає у цілісну систему, функціонування елементів якої підпорядковане єдиній меті – виробництву кінцевої продовольчої продукції.

Одним з основних напрямів, завдяки якому реально підвищиться стан господарської діяльності зернозаготівельних господарств, є впровадження заходів, що сприяють підвищенню якості зерна. Це можливо за умови дотримання новітніх технологій вирощування зернових культур. Нарощування обсягів виробництва зерна та підвищення його якості нерозривно пов'язане з впровадженням організаційних заходів, спрямованих на підвищення технічного рівня зерновиробництва та забезпечення сучасними приладами і методами визначення якісних показників зерна, підвищення вимог до збереження хлібопродуктів на хлібоприймальних та зернопереробних підприємствах, а також на вдосконалення чинної нормативно-технічної документації [8].

На нашу думку, доцільно встановити принципово нові форми і методи ринкових взаємовідносин між товаровиробниками і покупцями, створити інфраструктуру, яка б забезпечила ефективну взаємодію попиту і пропозиції зерна, зернопродуктів, використати переважно фінансово-економічні важелі при розробленні адміністративно-правових методів координації й управління процесами.

Однією з основних форм державного регулювання ринку зерна мають стати цільові державні і регіональні програми, які спрямовані на стратегічні пріоритети, економічний захист прав і інтересів учасників, що дозволить здійснити цілеспрямовану зернову політику і забезпечити продовольчу безпеку країни. Державне регулювання слід будувати на програмно-цільовій основі, включаючи безконтрольне і нераціональне використання спрямованих ресурсів і враховуючи інтереси держави та інших учасників програми.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Нарощування агропромислового виробництва потребує ефективного розвитку зернопродуктового господарства, виробництва конкурентоспроможної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, що можливо лише за умови використання інноваційних підходів до регуляторної політики, застосування нових форм та методів виробництва. Для формування конкурентного середовища необхідно здійснювати комплексні заходи на таких рівнях: управлінський, виробничий, маркетинговий. При цьому завданням управлінського рівня є забезпечення оптимальних обсягів виробництва зерна та його собівартості; виробничого рівня – забезпечення якості зерна встановленим стандартам та вимогам споживачів; маркетингового – вивчення ринкової кон'юнктури, забезпечення реалізації продукції за обґрунтованими цінами.

Процес ефективного функціонування будь-якої економічної системи залежить від багатьох чинників, але основними є такі: вибір оптимальної моделі господарювання; визначення головних рушійних сил, які стимулюють рух у певному напрямку; відпрацювання механізму реалізації даного вибору. Всі ці питання вирішуються при формуванні економічної політики держави.

Завданнями державного регулювання агропромислового комплексу є: підтримка стійкої економічної ситуації у сільському господарстві; стабілізація ринкової кон'юнктури і коливань дохідності в галузі; забезпечення продовольчої безпеки; захист внутрішнього ринку; забезпечення участі вітчизняних товаровиробників у міжнародному поділі праці. У сучасних умовах державне регулювання має органічно доповнювати процеси ринкової самоорганізації, перебувати із ними у динамічній рівновазі, як дві складові єдиного економічного механізму.

Подальші дослідження проблематики зернового господарства мають визначатися аспектами інноваційного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Сафонов Ю. М. Функції і методи державного регулювання розвитку сировинних підприємств / Ю. М. Сафонов // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – 2011. – №5(130). – С. 47-54.

2. Усик Н. И. Формирование конкурентной среды и конкурентная политика / Н. И. Усик // Теоретическая экономика – 2012. – №4. – С. 33-39.
3. Макаренко П. М. Економічні відносини в процесі виробництва та збуту зерна сільськогосподарськими підприємствами в регіоні / П. М. Макаренко, О. П. Левченко // Агросвіт. – 2008. – №9. – С. 14–18.
4. Кінах Н.В. Стратегічні орієнтації розвитку зернового ринку / Н. В. Кінах // Агросвіт. – 2008. – №13. – С. 21–26.
5. Концепція створення кластерів в Україні від 29.08.2008 р. Міністерство економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/control/uk/>.
6. Економічні проблеми ХХ століття: міжнародний та український виміри / За ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К. : Знання, 2007. – 595 с.
7. Чмирь С. М. Розвиток зернопродуктового підкомплексу в Україні : [монографія] / С. М. Чмирь. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2004. – 292 с.
8. Програма «Зерно України – 2015». – К. : ДІА, 2011. – 48 с.

Б. В. Погрищук, В. И. Мельник. Формирование конкурентной среды в зерновом хозяйстве Украины

В статье обоснованы организационно-экономические факторы формирования конкурентной среды в зерновом хозяйстве Украины; рассмотрены современные организационно-экономические особенности развития зернового хозяйства и определены меры повышения конкурентоспособности на основе реализации кластерно-конкурентной и инновационной модели развития производства; разработаны предложения по совершенствованию экономической деятельности субъектов зернового рынка в направлении формирования конкурентной среды как институционального условия координации их деятельности.

Ключевые слова: конкурентная среда, конкурентоспособность, зерновое хозяйство, экономическая деятельность.

B. Pohrischuk, V. Melnyk. The competitive environment in Ukrainian grain farming

In the article the organizational and economic factors shaping the competitive environment in the grain sector of Ukraine; modern organizational and economic characteristics of grain production and increase competitiveness measures defined on the basis of implementing cluster-competitive and innovative model of production; suggestions to improve the economic activity of the grain market towards a competitive environment as institutional conditions to coordinate their activities are given.

Keywords: competitive environment, competitive grain farming, economic activity.